

Wilma Borgman

De prijs van de macht

Mark Rutte en de VVD

INKIJKPAGINA'S

Uitgeverij Balans

Inhoud

Woord vooraf 7

1. 'Jij bent de oorzaak van het gedonderjaag!' 15
2. 'Het is kantje boord geweest' 41
3. 'Er was veel te repareren' 75
4. 'Ik ben de voorzitter van de supportersvereniging' 95
5. 'We moesten leren hoe we de grootste moesten zijn' 105
6. 'Je moet zorgen dat het een beetje leuk en gezellig verloopt' 113
7. 'Aan de rand van de afgrond' 133
8. 'De partij was slechts geworden' 159

Woord vooraf

De vvd is al sinds 2010 de grootste en machtigste partij van Nederland. Haar partijleider zit al zo lang in het Torentje dat zijn premierschap vanzelfsprekend lijkt. Maar dat is niet altijd zo geweest. En hoelang zal dat nog zo blijven?

Op de avond van woensdag 31 mei 2006 was ik als partijwatcher getuige van een cruciaal moment in de geschiedenis van de vvd. Later zei een collega tegen me: 'Je was gewoon twee seconden stil.' Dat was bepaald niet mijn gewoonte, maar het was waar en gold trouwens voor alle aanwezigen. Twee seconden was het doodstil in die grote, bomvolle zaal in het Amsterdamse Okura Hotel. vvd-partijvoorzitter Jan van Zanen had zojuist de lijsttrekkersverkiezing in zijn partij beëindigd: 'Dames en heren, de uitslag is: Mark Rutte is gekozen tot nieuwe lijsttrekker!'

Dik vijfhonderd vvd'ers hadden in die zaal met het hoogpolig tapijt en het hoge podium nerveus staan wachten tot de notaris zijn envelop aan Van Zanen had overhandigd. Cameraploegen waren halverwege de zaal opge-

steld, ik liep als radioverslaggever met een wandelzender rond om de live-uitzending op Radio 1 te bedienen. Fotografen stonden alvast bij het podium en wachtten gespannen af. Daar was dan om halfacht 's avonds het antwoord. Partijvoorzitter Jan van Zanen haalde de kandidaten naar het podium en kreeg de envelop uit handen van de notaris. Openmaken hoefde niet, ze was niet verzegeld. En na die seconden stilte barstte er een uitzinnig gegil en gejuich los. Mensen sprongen elkaar om de hals, stonden te brullen of keken juist verdwaasd naar het podium, waar Mark Rutte zijn twee tegenkandidaten zoende.

Het was voor Van Zanen als burgemeester van Amstelveen nog een hele toer geweest om op tijd in het Okura Hotel te kunnen zijn. Hij zat een paar uur eerder nog in een vliegtuig op de terugweg uit China en was pas om drie uur op Schiphol geland. Onderweg had hij op zijn reisgenoten twee versies van zijn toespraak voor die avond uitgetoetst. 'Zo kwam ik thuis, doodop maar wel al met teksten. Ik had die avond van de 31ste gewoon een raadsvergadering, de datum van de bekendmaking was afgestemd op mijn reisschema. Daarom hadden we het Okura gekozen, dat was lekker dicht bij Amstelveen. En zo kwam ik verfromfaaid en met een jetlag in het hotel, het was allemaal vreselijk spannend. Dus ik maakte die envelop open en las het verkeerd om voor. Ik had met de verliezer willen beginnen maar noemde in plaats daarvan de naam van de winnaar, Rutte.'

Niemand wist van tevoren de uitslag, ook hijzelf niet. Door dat foutje dacht iedereen even dat Ruttet tegenstrever Rita Verdonk had gewonnen. 'Het duurde een paar

seconden voordat het indaalde. Ik heb mijn toespraakje gehouden, heb ze gefeliciteerd en ben om tien over halfacht naar Amstelveen geracet, was er één minuut voor acht, kom het stadhuis binnen: helemaal niemand. Iedereen dacht: Jan zit in het Okura, we doen het rustig aan.'

Dat moment, die avond in Amsterdam, vormde het sluitstuk van een ongekend heftige verkiezingscampagne tussen Mark Rutte en Rita Verdonk. En ja, ook Jelleke Veenendaal, het onbekende Kamerlid dat zichzelf naar voren had geschoven in de wetenschap dat haar kandidatuur kansloos zou zijn. Veenendaal behaalde uiteindelijk 3 procent van de stemmen. In de campagne was een diepe kloof zichtbaar geworden tussen de Rutte-fans en de Verdonk-aanhangers, en dus ook in de hele partij. Het klassieke liberalisme van Rutte, met de nadruk op eigen verantwoordelijkheid en het recht op zelfbeschikking – door tegenstanders als 'links' geduid –, stond recht tegenover het populistischer 'rechtdoorzee'-geluid van Verdonk. Die kloof kon misschien wel gaan leiden tot een scheuring in de vvd, vreesden velen.

Die diepe verdeeldheid in de partij, die zichtbare afkeer tussen de kampen en het onderlinge wantrouwen leidden ook na de verkiezing van Rutte tot maanden van geruzie en gedoe. En dramatische peilingen, verloren verkiezingen en een tocht door de woestijn in de oppositie. Dat nooit meer, werd de overtuiging van veel vvd'ers. Eenheid en rust, zo werd het devies na het echec van 2006. En dat wierp al snel zijn vruchten af. Sterker nog, het werd het recept om de macht te kunnen verwerven en die daar-

na te behouden. De partij werd – overigens ook dankzij de financiële crisis van 2008 – in 2010 de grootste, mocht de premier leveren en heeft die positie tot de dag van vandaag niet meer afgestaan.

Maar dat heeft ook zijn prijs gehad. Misschien niet voor de buitenwereld, waarvoor de vvd vaak een machtige eenheid lijkt die zich zelfs in tijden van crisis altijd om de leider schaart, zoals we zagen tijdens de ‘Pieter Omtzigt – functie elders’-affaire afgelopen jaar, maar wél intern. Openlijke kritiek of tegengestelde meningen werden lange tijd niet op prijs gesteld, maar waren er natuurlijk wel. Kritiek op het gebrek aan inspraak, discussie en visie, op de vele integriteitsaffaires, en zelfs over de vraag wat die jaren aan de macht de vvd eigenlijk hebben opgeleverd. Want voor de oppositie mag er inmiddels sprake zijn van een ‘Rutte-doctrine’ en een ‘neoliberale kaalslag’ in de samenleving, binnen de partij zelf is een niet onaanzienlijk deel ontevreden over wat er aan typische vvd-punten daadwerkelijk is omgezet in beleid.

Die onrust bezweren en eenheid uitstralen, de grootste worden en de macht consolideren: bij al die ontwikkelingen hebben de partijvoorzitters op de achtergrond een cruciale rol gespeeld. Dankzij de nos volg ik de vvd al meer dan twintig jaar en heb ik dat van dichtbij kunnen zien. Allemaal hadden ze hun eigen missie: Bas Eenhoorn, die al meer dan twintig jaar geleden de ambitie formuleerde om de grootste te worden en individuele leden meer macht wilde geven. Jan van Zanen, onder wiens leiding die eerste lijsttrekkersverkiezing werd georganiseerd die

Rutte aan de macht hielp. Ivo Opstelten, die de rust in de aangeslagen en zwaar verdeelde partij moest terugbrengen. Mark Verheijen als tussenpaus, die de partij voor het eerst de grootste had zien worden. Benk Korthals, die moest uitdokteren hoe de vvd dat moest organiseren. Henry Keizer, die de partij opnieuw drastisch reorganiseerde. En zijn opvolger, Christianne van der Wal, die zag welke prijs er betaald werd voor de macht en moest leveren tussen broodnodige vernieuwing en positiebehoud. En dan is er natuurlijk nog de man die als geen ander op de achtergrond richting geeft aan de partij en aan Mark Rutte: Ben Verwaayen.

Deze mensen hebben elk op hun manier een cruciale bijdrage geleverd aan hoe de vvd er anno 2021 voor staat. Voor dit boek heb ik ze allemaal geïnterviewd. Henry Keizer, partijvoorzitter van 2013-2015, overleed onverwacht in november 2019. Ik heb hem vaak gesproken en hoop met behulp van zijn vicepartijvoorzitter Eric Wetzels en anderen uit het toenmalige partijbestuur zijn missie te kunnen reconstrueren. Uri Rosenthal, Onno Hoes, Michiel Krom, Eric Wetzels, Ina Adema, Anneli Bouckaert, Ewout Klok en Mijntje Pluimers waren ook zo vriendelijk me uitgebreid en on the record te woord te staan. Ook een dankwoord aan al die anderen die me tot de dag van vandaag genoeg vertrouwen om hun inzichten met me te delen. Niet alle journalisten hebben een politieke agenda, zij weten dat.

Natuurlijk zijn er anderen die een minstens zo belangrijke rol hebben gespeeld. De (vice)fractievoorzitters in al die jaren bijvoorbeeld, zoals Edith Schippers die Ruttes

steun en toeverlaat was in de bange periode na de lijsttrekkersverkiezing. Of Stef Blok, die de fractie zo strak leidde toen Rutte net premier geworden was. Halbe Zijlstra natuurlijk, de rechtse houwdegen die Rutte tegensprak als die weer eens te veel had toegegeven. Klaas Dijkhoff, die de opdracht voelde de partij inhoudelijk bij de tijd te brengen. Loek Hermans en Annemarie Jorritsma, die de partijbelangen vanuit de Eerste Kamer nauwlettend in de gaten hielden. De politiek assistenten van Rutte en andere partijleiders, die jarenlang de politieke kolen voor hen uit het vuur haalden. Partijcoryfeeën als Arno Brok, Erica Terpstra, Henk Kamp, Frank de Grave en Johan Remkes. Zonder uitzondering zijn ook zij belangrijk geweest bij de gebeurtenissen van de laatste twintig jaar.

Toch heb ik ervoor gekozen de geschiedenis te schetsen door de ogen van de partijvoorzitters, omdat hun rol zo onbekend en tegelijkertijd zo belangrijk is geweest. Er schuilt een zekere tragiek in hun positie: zelden maken ze hun termijn helemaal af, niet zelden wordt de partijvoorzitter geofferd voor het hogere partijdoel. Ze zijn bliksemafleider en zoenoffer tegelijk. Maar ook hebben ze allemaal een heldere opdracht gehad in de jaren dat zij de partij hebben geleid. En aan de hand van die opdracht schets ik de ontwikkelingen binnen de vvd.

De partij heeft een lange reis door het politieke landschap gemaakt. Vóór 2010 was de vvd zelfs nog nooit de grootste geweest, dat waren beurtelings de PvdA en het CDA. Onder leiding van Mark Rutte is de vvd een strak geregisseerde partij geworden die de touwtjes van het lands-

bestuur stevig in handen heeft. Rutte is inmiddels zelfs de langstzittende partijleider, op de voet gevolgd door de oprichter, Pieter Oud, die de partij leidde van januari 1948 tot mei 1963. Maar er zitten scheuren in het glanzende oppervlak van de huidige 34 zetels in de Kamer. De partijleider is wel erg ver uitgestegen boven zijn omgeving. Door de politieke gebeurtenissen in het voorjaar van 2021 is er niet veel goodwill meer over voor Rutte. Toch stond begin 2022 zijn vierde kabinet op het bordes, na de langste kabinetsformatie uit de geschiedenis. Zal dit zijn laatste zijn? Hoelang kan hij dit nog volhouden? Zijn er in de partij nog wel mensen van voldoende gewicht te vinden om hem tegenspraak te geven? Kan de vvd wel zonder Rutte? Waar staat de partij inhoudelijk? Hoe draagt de partij straks bij aan die vurig gewenste nieuwe politieke cultuur?

Op die vragen probeer ik in dit boek een antwoord te geven.

Den Haag, januari 2022

‘Jij bent de oorzaak van het gedonderjaag!’

Bas Eenhoorn

Partijvoorzitter van mei 1999 – november 2003

Leden: 48.991

Zetels: 38

*Partijleiders: Hans Dijkstal, Gerrit Zalm,
Jozias van Aartsen*

Die zaterdagochtend in maart 2002 stond ik met een heleboel collega's voor het deftige kantoor van Ernst & Young aan de Wassenaarseweg in Den Haag. In mijn herinnering regende het toen we daar wachtten tot het overleg was afgelopen. Binnen zaten de partijleider van de vvd, Hans Dijkstal, partijvoorzitter Bas Eenhoorn en de voorzitters – bijgenaamd partijbaronnen – van de ‘kamercentrales’, de regionale afdelingen. Eenhoorn en Dijkstal lagen al tijden met elkaar overhoop, ook over de manier waarop er campagne moest worden gevoerd voor de Tweede Kamerverkiezingen van 2002. Die ochtend moest het conflict tussen de lijsttrekker en de partijvoorzitter uit de wereld worden geholpen.

Ik volgde de vvd nog maar net, min of meer toevallig

had ik het partijwatcherschap overgenomen van een collega. Hans Dijkstal kende ik wel, bij de NOS hebben we niet alleen een partijpolitieke specialisatie maar ook een inhoudelijke, en omdat ik ook Justitie en Binnenlandse Zaken deed, had ik al vaker te maken gehad met hem als minister van Binnenlandse Zaken. Via hem rolde ik als waarnemer de partij in.

De overheersende *Wille zur Macht* was nog geen factor in die jaren. De vvd was weliswaar vaak regeringspartner, maar nog nooit de grootste partij geweest. Met een knipoog zou je kunnen zeggen dat de partij toen nog de luxe had principieel te zijn. Ergens in die tijd begon de vvd te dromen over een eigen premier in het Torentje.

Samen met Bas Eenhoorn voerde Hans Dijkstal de partij aan. Sommige partijvoorzitters houden zich vooral bezig met de ledenadministratie en de jaarvergadering, maar Bas Eenhoorn, partijvoorzitter van 1999 tot 2003, deed dat anders. Hij noemt zichzelf, als ik hem spreek in het najaar van 2020, dan wel vooral bestuurder en nooit politicus, maar hij bemoeide zich destijds wel degelijk volop met de politieke inhoud en de politieke koers, ondanks de enorme weerstand die dat binnen de partij oproep.

Eenhoorn was gepokt en gemazeld in de vvd, had ook al een lange bestuurlijke carrière achter de rug. De geboren Groninger werkte na zijn studie een paar jaar bij de provincie Drenthe als bestuursplanoloog maar vertrok op zijn 29ste al naar Schiermonnikoog om daar burgemeester te worden. Het burgemeesterschap beviel kennelijk: na Schiermonnikoog werd hij benoemd in de gemeente Voorburg. Na Voorburg stapte hij gedurende een aantal

jaren het openbaar bestuur uit voor een adviseursfunctie bij Ernst & Young, maar in 2007 werd hij toch weer waarnemend burgemeester in de nieuwe gemeente Lansingerland. Nog bekender werd Eenhoorn in zijn tijd in Alphen aan den Rijn, waar hij waarnemend burgemeester was toen Tristan van der V. in 2011 zijn wapen leegschoot in winkelcentrum De Ridderhof.

Eenhoorn was een partijvoorzitter met grote ambities. Als lid van het partijbestuur van de vvd had hij van dichtbij gezien hoe Frits Bolkestein in 1998 een ongeken- de verkiezingswinst had geboekt. Een record zelfs voor de vvd, 38 zetels. En dat terwijl de partij in de jaren vóór Bolkestein vooral bezig was geweest met interne conflicten. Voor Eenhoorn smaakte die uitslag naar meer. Waarom zou de vvd nog langer genoegen nemen met een tweede of derde plek? Hans Dijkstal zou als populaire lijsttrekker de vvd best de grootste kunnen maken, dacht hij.

Maar over de manier waarop dat moest gebeuren vocht hij met Dijkstal hoogoplopende ruzies uit. 'Ik denk dat ik van de voorzitters van de vvd de meest politieke ben geweest,' zegt hij nu. 'Voorzitters hebben merkwaardige rollen, waarin ze een keuze opgedrongen krijgen. Soms spelen ze een rol die heel politiek is. Dan lijkt het wel alsof er voortdurende strijd is met de politieke leiding, waarbij de voorzitter zegt: ik sta voor de leden, en de leden willen zo en zo.'

De ambitie van Eenhoorn kwam niet uit de lucht vallen. De vvd stond er bepaald florissant voor rond de eeuw- wisseling. Het tweede kabinet-Kok zette de succesvolle

lijn van het eerste paarse kabinet voort, met vvd-vicepremier Annemarie Jorritsma-Lebbink op het ministerie van Economische Zaken en de populaire Gerrit Zalm op het ministerie van Financiën. Frits Bolkestein had de partij met zijn opvallende ideologische politiek tot grote hoogte gebracht. Als partijleider vanuit de Tweede Kamer koos Bolkestein een duidelijk profiel. Zeker op voor de vvd electoraal gevoelige thema's als integratie van nieuwkomers en Europese samenwerking nam Bolkestein afstand van het kabinetsbeleid. Zijn rechtse standpunten over immigratie en Europa werden hem door de coalitiepartners in het paarse kabinet bepaald niet in dank afgenomen maar zorgden wel voor populariteit bij de kiezer.

Bolkestein nam na de formatie van het tweede paarse kabinet in 1998 afscheid van het Binnenhof. Bij de verkiezingen van 2002 was Hans Dijkstal zijn onomstreden en trouwens ook enige optie als opvolger. Dat ging toen nog zo: Bolkestein wees hem aan en tegenkandidaten waren er niet. En zoals een aloude vvd-wet luidt: de populariteit van de lijsttrekker ontwikkelt zich evenredig aan de peilingen. Die waren jubelend in die jaren: soms werd de vvd wel op 44 zetels gepeild. Er leek weinig aan de hand, er werd nagedacht over een volgende coalitie met de PvdA. En niet alleen Eenhoorn droomde stiekem over een liberale premier. Voor het eerst sinds de liberaal Cort van der Linden in 1913 premier werd leek dat een realistisch vooruitzicht.

In het vvd-campagneteam van dat moment, begin 2002, werd gezocht naar een manier om de populariteit van Dijkstal te verzilveren. Eenhoorn dacht die gevon-

den te hebben: ‘We stonden geweldig in de polls en toen zeiden we: “Er is maar één politicus waar heel Nederland vertrouwen in heeft, Hans, en dat ben jij. Men wil jou als minister-president. Dus jij zegt: ‘Als het zover komt, aanvaard ik die verantwoordelijkheid.’” Maar Dijkstal vertikte dat. Hij zei: “Bas, nooit, nooit! Dat is staatsrechtelijk onjuist, we kiezen in Nederland niet de minister-president. Dat doe ik niet.” Het liep zo hoog op dat Dijkstal dreigde op te stappen als dit van hem gevraagd zou worden.

Dijkstals weigering leidde tot grote consternatie in het campagne team.

Eenhoorn: ‘We raakten helemaal in de stress. Als hij zou hebben gezegd: nou vooruit, als jullie dat willen en wij worden de grootste, dan aanvaard ik die verantwoordelijkheid, dat waren zomaar weer vijf zetels erbij. Maar hij wilde het per se niet. We hebben daar achter de schermen ruzies over gehad, niet normaal. Frank de Grave [toenmalig minister van Defensie, WB] moest eraan te pas komen om ervoor te zorgen dat we weer een beetje normaal met elkaar omgingen. Maar dat is daarna eigenlijk niet meer gelukt.’

De ruzie met Dijkstal ging niet alleen over de toon en de woordkeuze van de lijsttrekker, maar ook over de inhoud van het verkiezingsprogramma. Vooral op het gebied van medisch-ethische kwesties wilde Eenhoorn veel verder gaan. ‘Euthanasie, abortus, donorschap, daarin stonden Dijkstal en ik lijnrecht tegenover elkaar. Ik was vrijzinnig liberaal en wilde stappen maken, Dijkstal juist absoluut niet. Die heeft dat geblokkeerd. Tijdens mijn voorzitterschap is er daardoor geen verruiming gekomen

van de euthanasiepraktijk, omdat Dijkstal daar een veto over uitsprak.’

In de commissie die het verkiezingsprogramma moest schrijven, gaf de mening van Dijkstal de doorslag. ‘Kijk, als degene die het moet verkopen zegt: dat doen we niet, tja, dan slaat het dood in zo’n commissie. Er zat voor Dijkstal een persoonlijke component bij, hij had een gehandicapt familielid. Die persoonlijke ervaringen wogen voor Dijkstal zwaar mee bij de meningsvorming over eventuele veranderingen van het beleid. En uiteindelijk kwam hij tot de overtuiging dat verruiming op medisch-ethische onderwerpen geen goede stap zou zijn. Dat hadden we maar te respecteren, ondanks dat ik het gek vond van een vrijzinnig liberale partij.’

Intussen was tijdens het tweede paarse kabinet een excentrieke outsider opgekomen: Pim Fortuyn. Die vertolkte standpunten op thema’s die ook Bolkestein had geagendeerd. Fortuyn koos voor een hard geluid dat hem volop in de schijnwerpers zette. Dat had de partijvoorzitter ook aan het denken gezet. Hij zocht een verklaring voor de populariteit van Fortuyn. Diens stelling dat de paarse kabinetten een puinhoop hadden gemaakt van de publieke sector vond kennelijk weerklank bij de rechtse kiezer. De vvd moest die toch proberen vast te houden, vond Eenhoorn. ‘Ik wilde laten zien dat we heus wel in de gaten hadden dat mensen ontevreden waren over wat er gebeurde in Den Haag. Dat zag je aan wat Pim Fortuyn naar boven haalde. Het lijkt of het fantastisch gaat in Nederland, maar tegelijkertijd denken de mensen: wat is dat voor zootje daar op die vierkante kilometer in Den Haag?’

Maar Dijkstal wist het allemaal beter. We bleven maar van mening verschillen.’

Eenhoorn voelde zich gesteund door kiezersonderzoek dat de vvd had laten doen door het onderzoeksbureau Motivaction. Dat onderzocht in opdracht van het partijbestuur de kiezersmarkt. ‘In de zomer van 2001 stonden we op 41 zetels. Als Dijkstal had gewild was hij zo op het schild gehesen als potentiële minister-president. Het is ongelooflijk hoe dat in korte tijd is omgeslagen door Fortuyn.’

De strategieën voor de verkiezingen van 2002 lagen al tijden klaar, voor de gemeenteraadsverkiezingen van maart en de Tweede Kamerverkiezingen van mei. De vvd zou vooral samen met regeringspartner PvdA uitleggen hoe heilzaam het beleid van het paarse kabinet voor het land was geweest. Een kiezer had dan twee opties, bedacht de vvd: premier Hans Dijkstal of premier Ad Melkert (PvdA).

Maar niemand hield er rekening mee dat de nieuwkomer Fortuyn zich zo prominent in die campagne zou mengen, met doeltreffende aanvallen juist op dat paarse kabinet. Tegen het eind van 2001 werd de kwetsbaarheid van de drie regeringspartijen al zichtbaar in de peilingen. De grafieken van zowel PvdA, D66 als vvd lieten ineens een dalende trend zien.

De vvd had er nog dik 35 zetels over van de meer dan 40 die enkele maanden eerder nog werden voorspeld. In het land begonnen vvd'ers zich zorgen te maken. Tijdens het verkiezingscongres begin 2002 in het sport- en congrescentrum Papendal in Arnhem werd – onder druk

van die dalende peilingen – besloten tot een aanscherping van het verkiezingsprogramma. Om Pim Fortuyn en zijn partij van dat moment, Leefbaar Nederland, de wind een beetje uit de zeilen te kunnen nemen, moest de tekst over asielbeleid worden aangepast. Harder van toon, met stevige voorstellen om bijvoorbeeld ongedocumenteerde asielzoekers op te sluiten tot ze konden worden uitgezet.

In die tijd bespraken de partijleden alle amendementen op het verkiezingsprogramma nog met z'n allen; achthonderd wijzigingsvoorstellen werden behandeld in twee dagen tijd. Het contrast met hoe het nu gaat is groot. Op één uitzondering na dan: ook in 2002 werd de lijsttrekker bij acclamatie gekozen. Doorgaans is de aanvaardingsspeech van die lijsttrekker dan het hoogtepunt van een verkiezingscongres. Maar bij de vvd in 2002 was het de partijvoorzitter die vooral veel aandacht kreeg. Dijkstal weigerde nog steeds pertinent zichzelf als kandidaat-premier neer te zetten en dus deed Eenhoorn dat maar.

Niet dat het veel hielp. De peilingen bleven maar dalen voor de vvd. Het betekende volgens Eenhoorn dat Fortuyn harder moest worden aangevallen. Op een partijbijeenkomst in Nijkerk haalde hij zelf alvast hard uit naar Fortuyn door diens persoonlijkheid te vergelijken met die van Mussolini: 'De ijdele leider, die precies zegt wat mensen willen horen, en je ziet altijd dat mensen kritiekloos zo'n leider volgen.' Ook andere prominente vvd'ers, zoals Wiegel en Bolkestein, vielen Fortuyn aan. Maar Dijkstal niet. Die bleef vasthouden aan zijn eigen lijn.

Dat de partijvoorzitter zich zo openlijk uitliet over de politieke koers leidde weer tot grote irritatie bij Dijkstal en

anderen in de top van de Kamerfractie. Elke keer dat de voorzitter in de media riep dat het anders moest, stak hij een mes in de rug van de lijsttrekker, vonden ze daar. Het geruzie en geklungel bij de vvd leidde tot een grote deceptie bij de gemeenteraadsverkiezingen op 6 maart 2002, een paar maanden voor de Tweede Kamerverkiezingen in mei. Voor de vvd was de uitslag nog erger dan gevreesd. Honderden vvd-raadsleden raakten hun zetel kwijt aan de concurrentie, vooral aan lokale partijen en het cda.

Met die beroerde uitslag op zak moest Hans Dijkstal naar de tv-studio van de nos, voor de gelegenheid gevestigd in Amersfoort, om mee te doen aan het debat met de lijsttrekkers voor de Kamerverkiezingen. Met Paul Witteman als debatleider zaten Pim Fortuyn, Ad Melkert van de PvdA, Thom de Graaf van D66, Jan Peter Balkenende van het cda en Paul Rosenmöller van GroenLinks met hem aan tafel. Het zou een dramatische avond worden. Voor Dijkstal maar ook voor Ad Melkert, de lijsttrekker van de PvdA. Dat realiseerde het campagne team van de vvd zich heel snel. Ze keken die avond met stijgende verbijstering naar hun lijsttrekker op tv.

Het ging al mis toen die binnenkwam: Dijkstal kon het niet opbrengen om de grote winnaar van de verkiezingen, Pim Fortuyn, te feliciteren. De vvd-lijsttrekker had een enorme afkeer van zijn grootste concurrent en kon die nauwelijks onderdrukken. Terwijl Fortuyn in Rotterdam een monsterzege had geboekt. De houding van Dijkstal en Melkert was als die van regenten tegenover de buitenstaander die ze proberen te neutraliseren, dodelijk voor de beeldvorming. Voor Ad Melkert werd het drama zo mo-

gelijk nog groter. Hij kwam veel te laat binnen omdat hij uit Heerenveen moest komen, waar zijn partij de uitslagen had afgewacht. Er was even geen rekening gehouden met de afstand naar de tv-studio. Eenmaal aan tafel stak het chagrijn van Melkert schrill af tegen de uitbundigheid van Fortuyn. Die vestigde ook nog eens de nadruk op de samengeknepen lippen van Melkert: ‘Wel een beetje jammer dat de heer Melkert niet wat vrolijker kijkt.’

Het was een ontluisterend beeld, de zuur kijkende Melkert bij wie er geen lachje af kon, tegenover de triomfante-lijke Fortuyn. Maar Dijkstal maakte het ook bont: hij was een man van de klok en wond zich achter de schermen enorm op over het feit dat het debat steeds maar werd uitgesteld, omdat de redactie wilde wachten tot Melkert er was. Aan het eind van het debat had Dijkstal er schoon genoeg van. Nog vóór Witteman de uitzending had afgesloten stond hij op en zei: ‘Zullen we gaan?’ De chauffeur wachtte, wilde Dijkstal maar zeggen.

Achteraf bleek dat hij dacht dat op dat tijdstip, een uur of één, heel Nederland toch al wel sliep. Maar dat bleek een misverstand. Live op tv, voor bijna een miljoen kijkers, schudde hij de hand van Paul Witteman en vertrok, zich totaal onbewust van het feit dat zo veel mensen live getuige waren van zijn vertrek en de arrogantie die daaruit sprak. In de partij waren de rapen gaar. Maar de lijsttrekker gaf geen krimp. De inhoud zou overeind blijven staan voor de Tweede Kamerverkiezingen, bepaalde Dijkstal, hooguit moest de propaganda wat over een andere boeg. ‘In de politiek gaat het ook over geloofwaardigheid, je moet zorgen dat je niet te ver van huis

komt,' zei hij een dag later tegen het televisieprogramma *Nova*. 'We moeten nadenken wat we gaan doen, maar niet ten koste van onszelf. We gaan niet onszelf overschreeuwen.' De hardere toon die de partijbaronnen en de partijvoorzitter zo graag wilden horen, kwam er dus niet. Nog niet, althans.

De onderlinge verhoudingen in de partij verslechterden tegelijk met de peilingen. Sommige kamercentralevoorzitters trokken openlijk de positie van Dijkstal in twijfel. Het partijbestuur moest Hans Wiegel maar naar voren schuiven als kandidaat-premier, vonden ze. Dijkstal moest dan maar een stap opzijzetten. Eerder had ook Eenhoorn al gezinspeeld op een premierschap van Hans Wiegel.

Er was die zaterdagochtend in Wassenaar dus alle reden voor crisisoverleg tussen de partijtopy en de partijbaronnen. Ik was lang niet de enige journalist die daar stond te wachten op de stoep van het kantoor waar Eenhoorn werkte. Minstens drie cameraploegen waren er, schrijvende journalisten ook. We konden niet meeluisteren maar de partijbaronnen hadden al dagen geen geheim gemaakt van hun ontevredenheid over de lijsttrekker en zijn optreden in de campagne. Tekenend voor de sfeer in de partij was wel dat Dijkstal nog even had overwogen om zelfs helemaal niet te komen. Net op tijd realiseerde hij zich dat hij dat niet kon maken. Ik herinner me zijn cynische 'Fijn dat jullie er allemaal zijn' nog goed, toen hij uit zijn auto stapte.

De gemoederen liepen hoog op aan de Wassenaarseweg. Fortuyn had de gemeenteraadsverkiezingen gewon-

nen met scherpe teksten over gebrekkige integratie van asielzoekers, over wachtlijsten in de zorg, over criminaliteit. Allemaal onderwerpen waar juist de vvd zich op had moeten profileren, mopperden de partijbaronnen. Dat de vvd bij de gemeenteraadsverkiezingen op eigen thema's was verslagen, zat de aanwezigen dwars. En de peilingen voorspelden voor de komende Kamerverkiezingen alleen nog maar meer ellende: Fortuyn scoorde inmiddels met zijn kersverse Lijst Pim Fortuyn (LPF) bijna evenveel zetels als de vvd. Een maand voor de gemeenteraadsverkiezingen was Fortuyn namelijk gedwongen opgestapt bij Leefbaar Nederland. Uitspraken van hem in *de Volkskrant* over het schrappen van het discriminatieverbod in artikel 1 uit de Grondwet waren hem zeer kwalijk genomen. Fortuyn begon zijn eigen partij en Fred Teeven werd de nieuwe lijsttrekker van Leefbaar Nederland. Ook met zijn eigen partij was Fortuyn onverminderd populair. Vlak na de gemeenteraadsverkiezingen in maart scoorde de LPF in de peilingen achttien zetels.

De partijbaronnen aan tafel in Wassenaar werden er niet vrolijk van. Toen het overleg was afgelopen werden wij, journalisten, binnengelaten opdat we konden registreren hoe enorm broederlijk Eenhoorn en Dijkstal elkaar de handen schudden en op de schouders sloegen. Het lag er net iets te dik bovenop dat uitgestraald moest worden dat de eenheid weer enigszins was hersteld. Dijkstal noemde de vergadering zelfs een 'warm bad van loyaliteit'. Maar hij had wel moeten toezeggen de koers bij te sturen. En ook de toon zou veranderen.

Wie het bedacht had bleef onduidelijk, maar Eenhoorn

schreef het maar al te graag op zijn eigen conto: Dijkstal zou voortaan moeilijke woorden en al te veel rationaliteit vermijden. Hij zou campagne gaan voeren in jip-en-jan-neketaal. Daarmee moest hij aansluiten bij de emoties van mensen thuis en het hebben over hun problemen. Zoals Dijkstal zelf zei: ‘We worden duidelijker en feller in het belang van onze onderwerpen: asielbeleid, criminaliteit, mobiliteit, het zorgstelsel en handhaving van de welvaart.’ Eenhoorn vond het best, zolang Dijkstal maar niet ging uitleggen hoe het zorgstelsel in elkaar zat.

Een week voor de Tweede Kamerverkiezingen had de vvd een politieke avond gepland met Dijkstal in Weert. Hij zou daar een toespraak houden. En dus reed ik die maandagavond naar het zuiden om daarvan verslag te doen. Er was een reportagewagen besteld, we waren benieuwd hoe Dijkstal de laatste week in zou gaan. Ik was net in Weert en had me gemeld bij de voorlichters van de vvd toen de technicus van de reportagewagen me belde. Hij had geluisterd naar het interview met Pim Fortuyn op 3FM en had daarna het verbijsterende nieuws gehoord dat Fortuyn was neergeschoten op het Mediapark in Hilversum. vvd'ers in Weert waren in alle staten, Dijkstal voorop. Ik zie nog zijn geschokte gezicht voor me, toen ik hem een reactie vroeg. Hij vond dat de verkiezingscampagne moest worden stilgelegd, uit piëteit met de nabestaanden en politieke strijdmakers van Fortuyn. Maar Eenhoorn was het opnieuw met hem oneens: ‘Ik vond dat Melkert en Dijkstal wegdoeken. Het was natuurlijk vreselijk wat er was gebeurd en we hadden een paar dagen stilte kunnen